

Onkogenetika

Onkogenetika

- Genetické souvislosti – nádorová onemocnění
  - Studium karcinogeneze
  - Genetické pozadí může ovlivňovat vnímavost jedince k malignitám a riziku rakoviny
  - (lékařská genetika, cytogenetika, molekulární biologie, virologie)
-

Nádorová onemocnění

- ▶ Rakovina jako genetické onemocnění?
- ▶ dědičná **predispozice** (např. zárodečné mutace v tumor supresorových genech)
- ▶ rodinný výskyt (genetické vlivy + faktory vnější prostředí)
- ▶ sporadicky (somatické mutace)

Nádor

- ▶ Abnormální tkáň
  - ▶ Roste neregulovaným způsobem
  - ▶ Nekoordinovanost s okolím
  - ▶ Ztráta fyziologické funkce i struktury (původní tkáně)
-

Robert A. Weinberg

Jediná
odrodilá buňka

Jak vzniká rakovina

edice

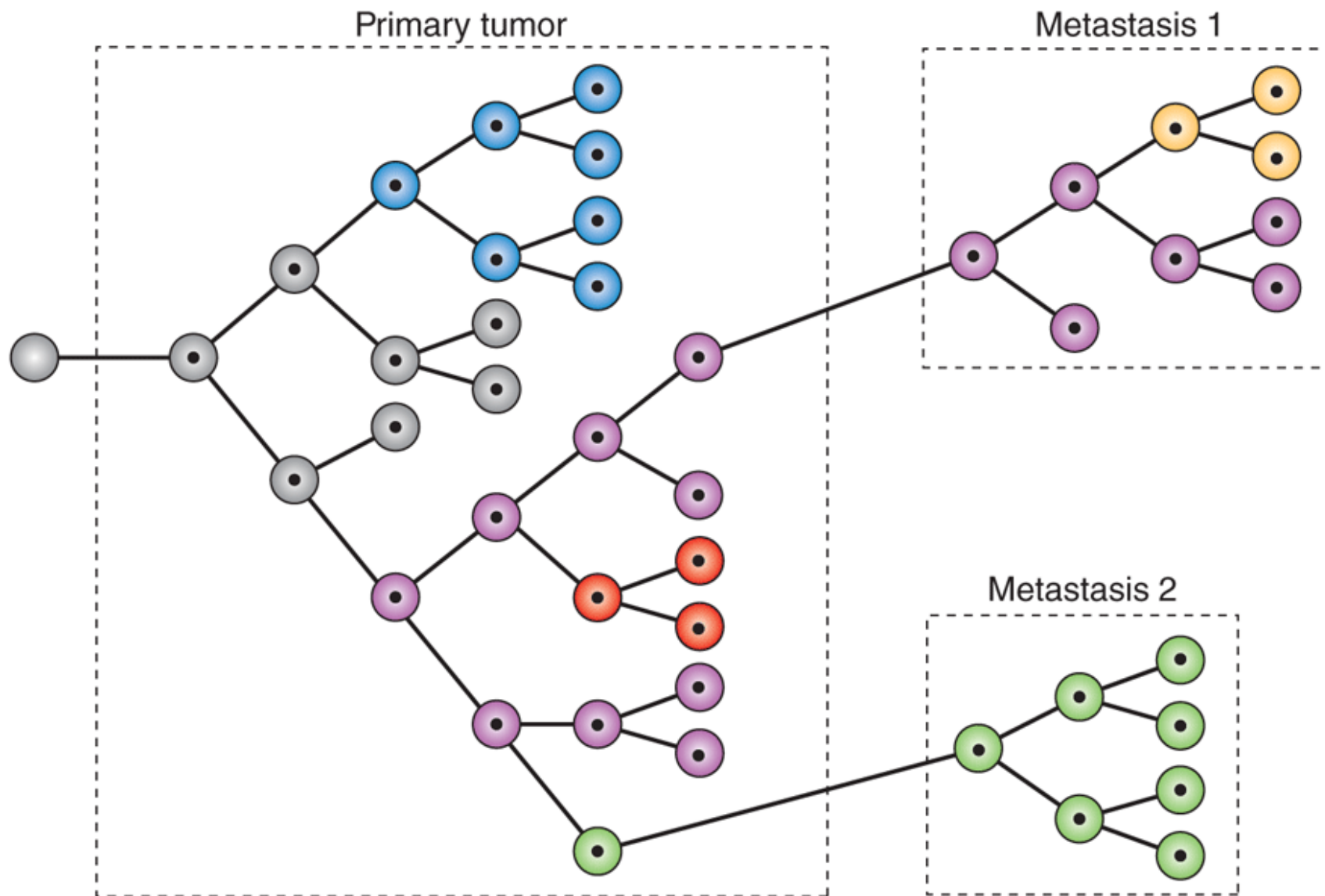

ACADEMIA

Vznik nádoru

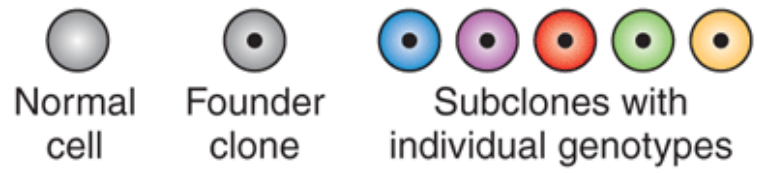
- ▶ Teorie nádorové kmenové buňky
  - ▶ Původ nádoru může být monoklonální nebo polyklonální
  - ▶ Monoklonální – z jediné buňky
  - ▶ Polyklonální – z více buněk

  - ▶ Klonalitu můžeme určit
  - ▶ Obvykle monoklonální (na počátku mohl být polyklonální, ale jeden typ buněk se dělil rychleji a ostatní buňky přerostl - expanze, během růstu nádoru se zvyšuje jeho heterogenita)
-

Primary tumor

Metastasis 1

Metastasis 2

Katie Vicari

Kancerogeneze

- Vznik nádorového onemocnění je složitý, mnohastupňový proces
- Proces změn, které vedou k přeměně normální buňky na nádorovou
- Během kancerogeneze dochází ke změnám u **celé řady genů** (desítky)

- Aby u buňky nastala **maligní transformace**, je nutná účast mnoha faktorů
- Musí nastat několik událostí (viz další slide)
- Může se lišit jejich počet a mohou nastat v libovolném pořadí

Modulation of cancer dependent signalling pathways

Epithelial mesenchymal transition

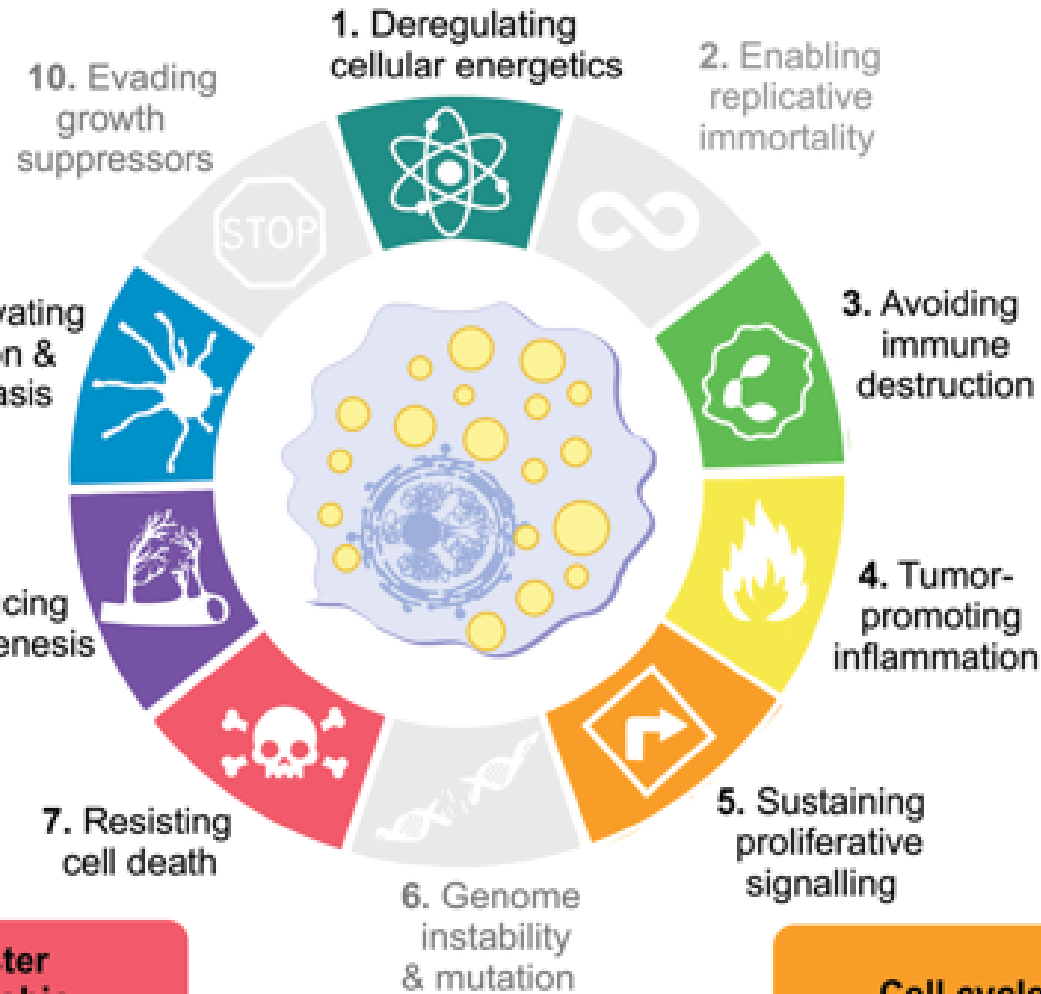
Cross-talk between tumor and immune cells

Hypoxia mediated lipid metabolism alteration

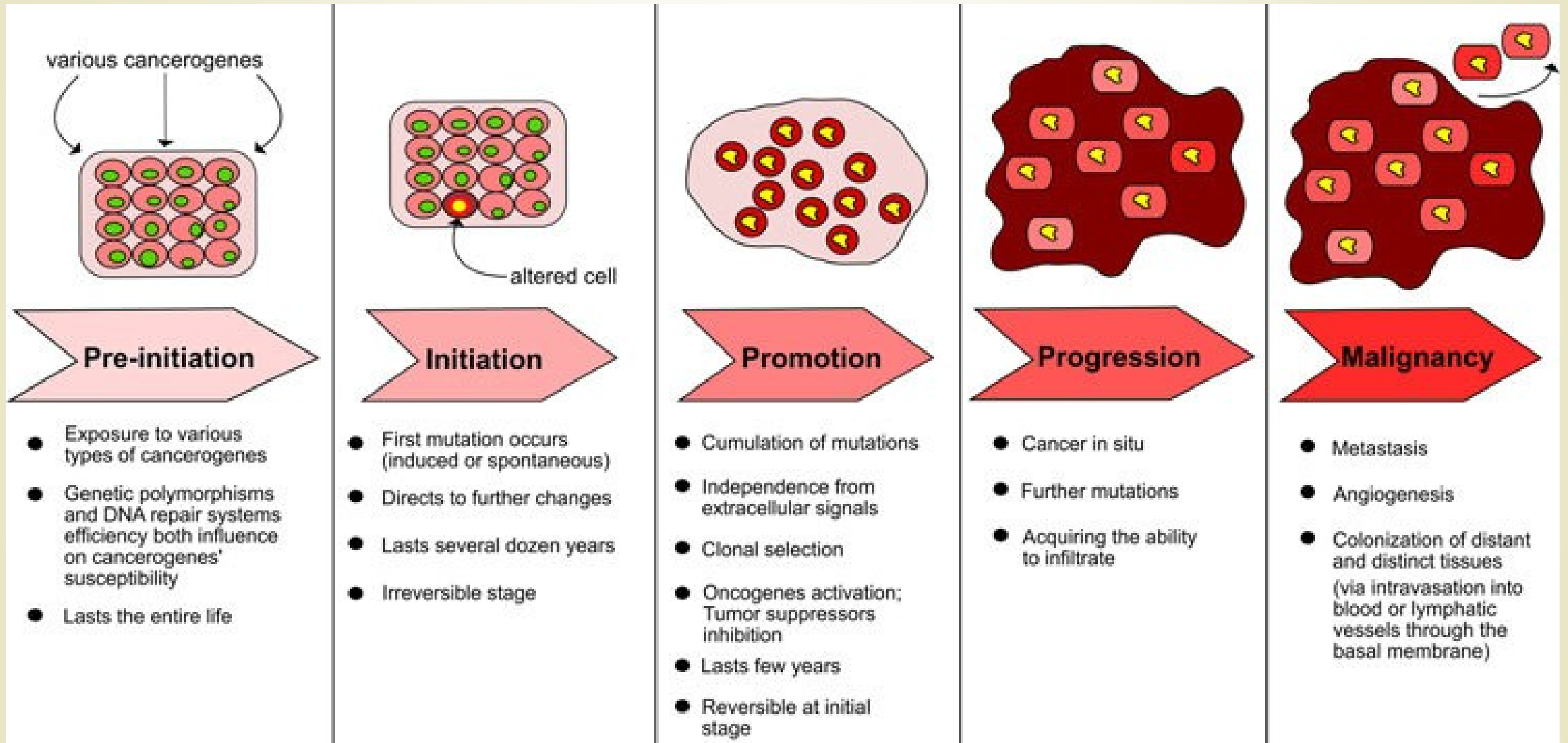
Eicosanoids synthesis

Sequester hydrophobic therapeutic agents

Cell cycle progression

Fáze

Získané vlastnosti nádorových buněk

- ▶ Dediferenciace (až na buňky připomínající buňky kmenové)
  - ▶ Nekontrolovatelná proliferace
  - ▶ Porucha senescence (telomeráza)
  - ▶ Porucha mezibuněčných kontaktů (kontaktní inhibice)

  - ▶ Schopnost migrace
-

Nádorové supresory

- ▶ Tumor supresorové geny
- ▶ Kontrolují buněčný cyklus, brzdí buněčné dělení (proliferaci)
- ▶ Podporují diferenciaci, apoptózu

- ▶ **Gen Rb1 (retinoblastom)**
- ▶ Brzda buněčného cyklu

- ▶ **Gen TP53**
- ▶ Monitoruje poškození DNA

- ▶ Mutace nádorových supresorů jsou **recesivní** (pro ztrátu funkce musí být mutovány obě kopie – teorie dvou zásahů (Knudson), tzv. recesivní onkogeny)

Protoonkogeny

- ▶ Normální geny se strukturální funkcí (kódují protein)
- ▶ Plní svou obvyklou funkci
- ▶ Nemají na organismus žádný negativní vliv
- ▶ Kódují:
  - Růstové faktory (ovlivňují růst buněk)
  - Receptory pro růstové faktory
  - Transkripční faktory (regulují genovou expresi)
  - Molekuly důležité pro přenos signálu (G proteiny)
- ▶ Příklad: JUN, SRC, FOS
- ▶ Mutace protoonkogenů jsou **dominantní** (k projevu - aktivaci onkogenu - stačí mutace v jedné kopii), obvykle v somatických buňkách

Onkogeny

- ▶ Tytéž strukturní geny
- ▶ Nastala u nich **aktivace** (přeměna protoonkogenu na onkogen)

- Bodové mutace
- Chromosomové přestavby
- Amplifikace
- **Onkogenní viry**

Onkogenní viry

- ▶ **Retroviry** (RNA viry)
- ▶ mají ve svém genomu onkogen (akutně transformující viry)
- ▶ aktivují protoonkogen, vedle kterého se začlenily (pomalu transformující viry)

- ▶ **DNA viry**
- ▶ neobsahují onkogeny, ale kódují proteiny, které interagují s nádorovými supresory hostitelské buňky

Retroviry a virové onkogeny

Virus

virus Fujinamiho sarkomu

virus Harveyho myšího sarkomu

virus Kirstenova myšího sarkomu

virus Moloneyho myšího sarkomu

virus opičího sarkomu

virus ptačí erytroblastózy

virus ptačí myelomatózy

virus Rousova sarkomu

V-onkogen

v-fps

v-Ha-ras

v-Ki-ras

v-mos

v-sis

v- erbA, v-erbB

v-myc

v-src

Lidské onkogenní viry

- ▶ Virus Ebsteina-Barrové (EBV)
  - ▶ Lidský papillomavirus (HPV)
  - ▶ Viry hepatitidy B a C (HBV, HCV)
  - ▶ Herpes virus 8 = virus Kaposiho sarkomu (KSHV)
  - ▶ Virus lidské T - buněčné leukémie (HTLV-1, HTLV-2)
  - ▶ Virus lidského imunodeficitu (HIV)
-

Interakce nádorové buňky s hostitelským organismem

- ▶ Interakce s imunitním systémem
- ▶ **Imunitní editace nádoru**
- ▶ 3 stavy:
  - ▶ zničení nádorových buněk imunitním systémem
  - ▶ rovnováha (mezi imunit. systémem a nádorem)
  - ▶ únik nádoru

Interakce nádorové buňky s hostitelským organismem

- ▶ Během fáze eliminace imunitní systém zabíjí nádorové buňky
- ▶ U nádorových buněk dochází ke kumulaci mutací - mohou získat nové výhodné vlastnosti, které jim pomohou vyhnout se imunitnímu doзору
- ▶ Během imunoeditace nádorů jsou zabíjeny pouze nádorové buňky, které imunitním systémem rozpoznal - důsledkem je tedy selekce (přežívání) buněk) které jsou **více odolné k imunitnímu doзору**
- ▶ Takto selektované buňky je pak větší problém rozpoznat a eliminovat

Mechanismy úniku nádorů

- ▶ V protinádorové imunitě se uplatňují zejména **CD8+ cytotoxické T lymfocyty** (po rozpoznání antigenu prezentovaného nádorovými buňkami se aktivuje cytotoxická odpověď)
- ▶ Některé nádorové buňky proto záměrně sníží expresi antigenů na svém povrchu, protože nechtějí být rozpoznány T lymfocyty
- ▶ Zároveň je ale naprostá ztráta MHC I z povrchu nádorových buněk signálem pro eliminaci pomocí **NK buněk**
- ▶ Nádorové buňky vykazují takovou expresi MHC I, aby nebyly eliminovány ani Tc ani NK buňkami
- ▶ Dále uvolňují molekuly, které inhibují T lymfocyty nebo vedou k jejich apoptóze

Cancer/immune system interactions: basic concepts

A Chronic inflammation

- 1 Inhibition of cancer cell apoptosis
- 2 Induction of cancer cell proliferation
- 3 Induction of EMT
- 4 Chemoattraction and differentiation of immunosuppressive myeloid cells

Increased invasiveness

T cell Exhaustion

Promotion of cancer development

B Cancer immunosurveillance

Interaction between cancer cells & adaptive and innate immune system

- 1 Elimination of transformed cells
- 2 Equilibrium phase
- 3 Escape of cancer cells from immunosurveillance

Clinically significant tumor outgrowth

C Immuno-mediated cancer treatments

mAb mediated therapies

Radiotherapy
Chemotherapy

T-cell mediated immunotherapies

- 1 Vaccination
- 2 Adoptive transfer

Expansion of TAA specific CTL

Antibodies against immunological checkpoints

ADCC
Phagocytosis

Endogenous vaccination (?)

Activation of antigen presenting cells

DAMPs release

Tumor cell death

Interakce nádorové buňky s hostitelským organismem

- ▶ Potřeba energie
  - ▶ Angiogeneze
  - ▶ Invazivita
  - ▶ Metastázování

  - ▶ Zvýšení teploty (produkce pyrogenů nádorem i imunitním systémem hostitele, interleukin 1, TNF alfa)
  - ▶ Kachexie (změněná aktivace regulačních center v hypothalamu, působením cytokinů produkovaných nádorem nebo imunitním systémem)
  - ▶ Paraneoplastické syndromy
-

Geneticky podmíněná nádorová onemocnění

- **Syndrom Von Hippel-Lindau (VHL)**
- Autozomálně dominantní dědičné onemocnění
- Pacienti mají zvýšené riziko rozvoje:
  - Hemangiomů v sítnici
  - Hemangiomů v CNS (např. mozeček)
  - Angiofibromy
  - Renální karcinom
- Příčinou je mutace v genu VHL

Geneticky podmíněná nádorová onemocnění

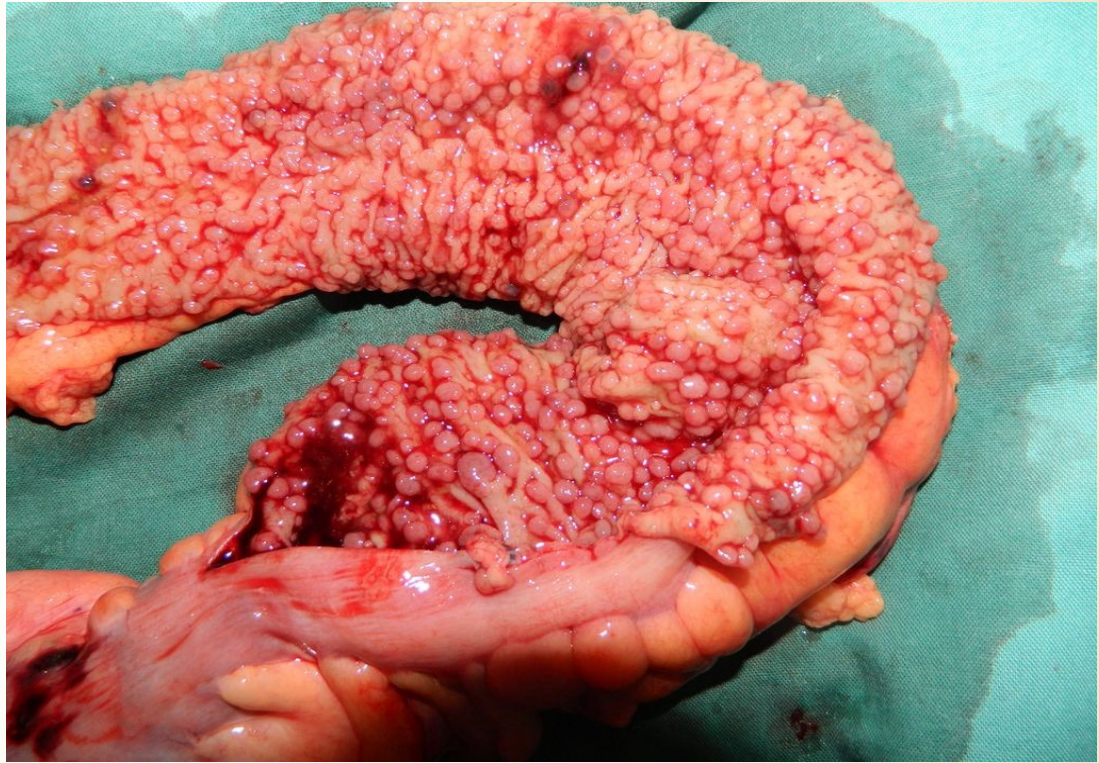
- **Lynchův syndrom (dědičný nepolypózní kolorektální karcinom, HNPCC)**
- Autosomálně dominantní dědičnost s poměrně vysokou penetrancí
- Představuje přibližně 1-3 % všech kolorektálních nádorů
- Pacientky jsou ohroženy také endometriálním karcinomem (na podkladě Lynchova syndromu vznikají asi 2 % tohoto typu nádorů)
- Příčinou je mutace v mutátorových genech MMR (Mismatch Repair)

Geneticky podmíněná nádorová onemocnění

- **Familiární adenomatózní polypóza (FAP)**
- Autosomálně dominantní dědičné onemocnění
- Dochází k rozvoji stovek až tisíců benigních kolorektálních nádorů
- Bez terapie může nastat progresse do karcinomů (do 10 let)
- Má více forem onemocnění: atenuovaný FAP, Gardnerův syndrom, Turcotův syndrom, familiární adenomatózní polypóza 2. typu
- Příčinou je vrozená mutace **tumor supresorového genu APC**

Geneticky podmíněná nádorová onemocnění

➤ **Retinoblastom**

- Autosomálně dominantní dědičné onemocnění
- Tvoří 3 % nádorů u dětí do 15 let
- Zhoubný nádor oka (sítnice)
- Unilaterální nebo bilaterální výskyt
- Hereditární nebo nehereditární forma
- Záradečné nebo somatické mutace v tumor supresorovém genu Rb1, možnost ztráty heterozygosity díky somatické mutaci (Knudsonův model dvou zásahů)

Geneticky podmíněná nádorová onemocnění

- **Wilmsův tumor (nefroblastom)**
- Autozomálně dominantní onemocnění s neúplnou penetrancí
- Nádor ledvin, objevuje se v dětském věku
- Může se jednat o dědičnou formu nebo sporadický výskyt
- Tvoří asi 5 – 6 % nádorů dětského věku a jedná se šestý nejčastější nádor u dětí
- Typicky postihuje děti předškolního věku, maximum výskytu má mezi 2. a 3. rokem života
- Příčinou mutace v tumor supresorovém genu WT1

Karcinom prsu a/nebo vaječníků

- V 90 % případů se nádory prsu i vaječníků vyskytují sporadicky (ojediněle)
- Jen u 5–10 % případů se jedná o dědičnou formu (objevují se častěji pod 50 let a ve 2 či více generacích u blízkých příbuzných)
- Příčinou dědičné formy jsou mutace v genech **BRCA1** a **BRCA2**
- Dominantní dědičnost

- NE všechny ženy s mutacemi v BRCA1 a 2 onemocní během svého života rakovinou prsu či vaječníků

Karcinom prsu a/nebo vaječníků

- **BRCA1** – leží na chromozomu 17
- Mutace zvyšuje pravděpodobnost vývoje karcinomu prsu a vaječníků
- 65-85% riziko onemocnění nádorem prsu a 39 – 65% riziko onemocnění nádorem vaječníků

- **BRCA2** – leží na chromozomu 13
- 45-85% riziko onemocnění nádorem prsu a 11-37% riziko onemocnění nádorem vaječníků
- Mohou být zvýšená rizika i jiných nádorů (střeva, pankreatu, prostaty, leukémií)

- Somatické mutace genů BRCA jsou u sporadických nádorů vzácné
- Funkcí BRCA je podílet se na udržování genomové integrity a stability

Geneticky podmíněná nádorová onemocnění

- ▶ Neurofibromatóza (typ 1 a 2) – příklad benigního nádoru
- ▶ Hereditární difuzní karcinom žaludku
- ▶ Cowdenův syndrom
- ▶ ...

Nádorové markery (onkomarkery)

- ▶ Látky, které mohou být produkovány nádorovými buňkami a které nejsou přítomny (nebo jen v omezeném množství) v normálních buňkách
  - ▶ Stanovitelné v krvi, moči (humorální) nebo tkáni nádoru (celulární)
  - ▶ Používané k zpřesnění diagnózy, sledování průběhu terapie a časnému zachytu relapsu onemocnění
  - ▶ Produkovány přímo nádorovou tkání nebo zdravými buňkami (v reakci na přítomnost nádoru)
  - ▶ Mohou být zvýšeny i z nenádorových příčin (!)
-

Tumor marker	Primary cancer type	Sensitivity (%)	Other cancers	Non-cancerous conditions
CA 27.29	Breast	33 (early), 67 (late)	Colon, lungs, liver, stomach, pancreas, ovary, prostate	Breast, liver and kidney diseases, ovarian cyst
CEA	Colorectal	25 (early), 75 (late)	Breast, lung, stomach, pancreas, bladder, thyroid, head and neck, cervix, liver, lymphoma, melanoma	Cigarette smoking, peptic ulcer, inflammatory bowel disease, pancreatitis, cirrhosis, biliary obstruction, hypothyroidism,
CA 19.9	Pancreas	80-90	Colon, esophagus, liver	Pancreatitis, biliary diseases, cirrhosis
AFP	HCC, GCT	80 HCC	Stomach, pancreas, biliary	Cirrhosis, viral hepatitis, pregnancy
β-hCG	Non-seminomatous germ cell tumors, gestational trophoblastic tumors	85	Rarely GI cancers	Hypogonadal states, marijuana
CA 125	Ovarian	50 (early), 85 (late)	Endometrium, fallopian tube, breast, lung, esophagus, stomach, liver, pancreas	Menstruation, pregnancy, fibroids, ovarian cysts, pelvic inflammation, cirrhosis, ascites, pleural and pericardial effusion, endometriosis
PSA	Prostate	75	None	Prostatitis, benign prostate hypertrophy, prostate trauma, after ejaculation

Prostatický specifický antigen (PSA)

- ▶ Serinová proteáza tvořená v prostatě
- ▶ Uvolňován do seminální tekutiny (→ její zkapalnění, umožní pohyb spermií)
- ▶ V plazmě je vázaný (inaktivovaný; přibližně 86 % celkového PSA), zbytek volně
- ▶ Indikací k vyšetření je diagnostika a sledování léčby **karcinomu prostaty**
- ▶ Provádí se cílené vyšetření rizikových pacientů (rodinná zátěž, věk nad 50 let) + vyšetřením per rektum a ultrasonografie

Prostatický specifický antigen (PSA)

- **Karcinom prostaty**
- Hraniční hodnota (cut off) pro celkový PSA je závislá na věku
- Hodnocení poměru fPSA/PSA (volný/vázaný)
  - Pod 15 % - svědčí pro karcinom prostaty
  - 15-20 % šedá zóna
  - Nad 20 % - svědčí pro hyperplázii prostaty (nebo jinou benigní afekci)
- Koncentrace celkového PSA koreluje s velikostí a stage nádoru
- Koncentrace celkového PSA nad 30 $\mu\text{g/l}$ často provázejí vzdálenější metastázy

Prostatický specifický antigen (PSA)

- ▶ **Zvýšení PSA z nenádorových příčin**
  - ▶ Při benigní hyperplazii
  - ▶ Prostatitida, mechanické dráždění (jízda na kole, ejakulace, vyšetření per rektum, cystoskopie, ...)
-

Příklady využití nádorových markerů

- **Diferenciální diagnostika**
- **Staging** - posouzení anatomického rozsahu onemocnění
- Vysoká hodnota markeru může poukázat na špatně určené nižší stadium onemocnění
- **Sledování průběhu choroby**
- Zvýšení hladin nádorových markerů může upozornit na návrat onemocnění
- **Sledování účinku terapie**